

Ірина Волошин

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПАТРІОТИЗМУ:
ІДЕЇ НАЦІЇ І БАТЬКІВЩИНИ
У ПУБЛІЦИСТИЦІ КЛАЙВА СТЕЙПЛЗА ЛЬЮІСА

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-14)

Здійснено спробу наукової рефлексії над поняттями патріотизму, націоналізму і батьківщини — одними з центральних категорій публіцистики відомого британського мислителя і письменника ХХ ст. Клайва Стейплза Льюїса. Опираючись на статті й есеїстику К. С. Льюїса, праці українських і західних вчених, філософів і публіцистів, продемонстровано комунікаційні ресурси публіцистики мислителя і розкрито суть його концепції «амбівалентного патріотизму». Акцентовано ідейний та смисловий аспекти публіцистичних текстів, виходячи із засадничих принципів теорії світоглядної публіцистики.

Ключові слова: патріотизм, націоналізм, національна і позанаціональна ідентичність, публіцистика, релігійна свідомість.

Публіцистика, як відомо, характеризується високою концентрацією ідей і позачасовою актуальністю, що дозволяє трактувати її як комунікаційний канал між поколіннями, дзеркало і двигун історичних процесів. Саме публіцистичні тексти осмислюють знакові явища та події, аналізують тенденції, здійснюють пошук відповідей на виклики часу і будують певну світоглядну систему координат.

Так, британський письменник, публіцист, філософ і християнський апологет Клайв Стейплз Льюїс у своїх публіцистичних виступах уповні зреалізував потенціал цього жанру. Його життя припало на епоху двох світових війн і нестабільного міжвоєнного періоду. «Сплюндроване» двадцяте сторіччя, за визначенням Роберта Конквеста [3], кидало виклик мислителям того часу і ставило на їхній суд моральні дилеми, ціннісні орієнтири і саму людину з її духовними шуканнями, національним і позанаціональним самовизначенням.

Творчість, зокрема публіцистика, Клайва Льюїса пронизана ідеєю безсмертності людської душі, духовного переродження, по-

шуку Бога і наближення до Його ідеалу. Увесь його інтелектуальний спадок можна означити як реалізацію ідеї «волі до сенсу — як рушійної сили життя людини» [11, с. 109].

Водночас Льюїс не присвячується повністю теології і моральним абстракціям, а намагається вбудувати суспільні, політичні, культурні і винятково земні виклики і поняття у систему координат християнського світогляду. Його віра і творчість не аскетизуються у богословській ніші. Навпаки, мислителю вдається екстраполювати свої релігійні переконання на повсякденність, відповідаючи на злободенні питання, заслуживши собі цим роль публічного інтелектуала своєї доби. За його ж словами, християнство для нього стало сонцем, у світлі якого він міг «бачити все інше» [17]. Так, у цьому світлі письменник розглядає і патріотизм, національний обов'язок, поняття земної і вічної вітчизни.

1917 р. молодий Льюїс вступає до Оксфордського університету. Однак уже наступного року полишає навчання і йде добровольцем на фронт. Згодом цей особистий досвід практичного вияву відданості своїй батьківщині і подальше навернення Льюїса у християнство сформує його філософію патріотизму і викристалізують розуміння взаємозв'язків «людина—держава», «людина—Батьківщина», «людина—нація».

В українському науковому та науково-філософському дискурсі це питання досліджували В. Бичко, Л. Буєва, О. Духнович, І. Надольний, Л. Сохань, І. Стогній, О. Забужко, В. Шинкарук, Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Юркевич, К. Ушинський, І. Франко, Я. Чепіга. Творчість Льюїса, зокрема публіцистичний сегмент, стали об'єктом дослідження багатьох західних вчених, як-от: Дж. Гібб, Б. Л. Едвардс, Ч. Уолш та ін.

Стаття ставить за мету всебічно розкрити унікальну ідею амбівалентного патріотизму К. С. Льюїса й охарактеризувати її місце у загальному філософському, історичному і публіцистичному дискурсі. Серед головних завдань: дослідити генезу понять націоналізму та патріотизму; окреслити різні наукові та світоглядні позиції тлумачення патріотизму; проаналізувати публіцистичні твори Клайва Льюїса, виявити в них і систематизувати ідеї національної ідентичності людини; здійснити порівняльний аналіз концепції Льюїса і світоглядних позицій інших мислителів і публіцистів; розкрити комунікаційні ресурси публіцистики письменника.

На тлі сучасних подій в Україні, воєнного протистояння і національних шукань цивілізаційного вектора це дослідження набуває особливого значення, адже для журналістів праці Льюїса можуть стати зразком того, якою може бути публіцистика воєнного часу, а його ідеї — сформувати нову парадигму інтерпретації сьогочасних явищ.

Окрім того, аналіз у цьому дослідженні не лише публіцистичних статей Льюїса у класичному визначенні цього жанру, а й усієї його творчої спадщини обґрунтовує тезу про те, що ознаки публіцистичного твору можуть бути притаманні й іншим літературним та поетичним текстам: художній прозі, трактатам, оповіданням тощо.

Термін «патріотизм» походить від грецького слова «*patria*» — батьківщина. Суть цього комплексного поняття розкривається у визначенні його як громадянського почуття відданості своєму народові, любові до рідної землі, у гордості за надбання і досягнення національної культури, емоційного відчуття приналежності до певної групи людей зі спільною мовою, історією, цінностями, традиціями.

Американський професор філософії Стефан Натансон стверджує, що патріотизм може бути означений як любов до своєї країни, ідентифікація з нею і особливе прагнення до її благополуччя та благополуччя своїх співгромадян [18].

Не можна однозначно визначити дату зародження поняття, адже те, що воно окреслює, було відомим людству з ранніх етапів формування родинних, а згодом і суспільних груп. Корінь «любові до батьківщини» сягає перших форм асоціювання людиною себе з чимось надособовим, виходу за межі свого «Я» на рівень сім'ї, групи, плем'я, етносу, нації, держави. Саме двох останніх етапів цей процес досягнув під час Великої французької та Американської революцій у XVIII ст. Тоді ж виникає осмислене поняття народу та нації, в результаті чого патріотизм і націоналізм взаємопереплітаються, спонукаючи мислителів шукати принципові відмінності й окреслювати лінії переходу між поняттями.

Сучасні дослідники, вчені та філософи не одностайні щодо питання природи і суті патріотизму, і міри його спільності з націоналізмом. Умовно їх можна поділити на два табори:

— перший, який обстоює емоційно-романтичну природу патріотизму, тобто відводить йому роль почуття, яке за характером має найбільшу спільність із почуттям любові;

— другий, який апелює до політичної і вольової складової, позиціонує патріотизм як моральний принцип обов'язку перед державою.

На цих двох полюсах фактично будується теорія відношення *патріотизму і націоналізму*. «Характерно розрізнити патріотизм і націоналізм, розглядаючи перше як лояльність до групи, зродженої у юридичному і політичному сенсі, а друге — як лояльність до групи, спорідненої здебільшого етнічно і культурно» [19, р. 43]. Це лише одна з можливих інтерпретацій суті національного та патріотичного почуття. Проте різні дослідники часто оцінюють їх з протилежних позицій.

У XIX ст. англійський історик і політичний діяч Джон Ектон відвів національності й націоналізму місце природного зв'язку з расою і фізичного інстинкту, а патріотизм підніс до морального обов'язку перед політичною спільнотою [4].

Уже у XX ст. інший англійський історик, Елі Кедурі, виснував протилежну ідею націоналізму як повноцінної філософської і політичної доктрини про націю як єдину одиницю людства, в межах якої індивід може реалізувати свою особисту і соціальну свободу. Патріотизмові, на його думку, залишилася дещо інфантильна роль емоційної прив'язаності до країни [18].

Дещо інший фундамент для порівняння обирає французький журналіст, письменник і засновник інтегрального націоналізму Шарль Моррас. У своїй ідейній статті «Повернення до живих речей» він подає таке визначення патріотизму: «Це любов до рідного ґрунту, до землі предків і більше — до історичної території нації: чеснота, що означає це слово, стосується насамперед захисту цієї території від загарбників-іноземців, позаяк воно передбачає визначені кордони, існування держави з певним політичним устроєм» [8, с. 62].

Націоналізму ж автор відводить роль морального хранителя. Він постає як почуття, що змушує людину асоціювати себе передовсім з нематеріальним спадком, не із землею своїх батьків (як територією), а з самими батьками, їхніми віруваннями і традиціями.

«Націоналізм — це оборонець, породжений усіма цими багатствами. Навіть коли іноземна армія не перетинає кордонів і рідна територія не окупована ворогом — він захищає націю від Іноземця серед нас» [8, с. 62].

Ілюстрація співвідношення цих понять і взаємоперетікання значень створює для нас контекст, необхідний для розуміння Льюїсової інтерпретації патріотизму, яка подекуди межує також із судженнями про націоналізм та громадянську позицію.

Передовсім слід зауважити, що основні ідеї Клайва С. Льюїса щодо патріотизму викладено у його праці «Чотири любові» [4], де мислитель систематизує різні прояви і форми любові, виділяє два основні її типи: любов-потреба і любов-дар. Цей факт свідчить, що для Льюїса патріотизм — це насамперед почуття, яке якщо і не є винятково любов'ю у чистому її прояві, то максимально до неї наближене. Таким чином, патріотизм повинен демонструвати ті ж атрибути, що і справжня любов.

Своє розуміння любові Льюїс лаконічно підсумовує цитатою Дені де Ружмона: «Любов перестає бути демоном, коли перестає бути богом» [9]. Це межа, яка, на його думку, розділяє здорову і нездорову пристрасть, гріховне і чисте захоплення, фанатизм і жертівність. І справа не у надмірності і поміркованості, а радше у характері почуття і його позиції на шкалі пріоритетів кожної людини.

У ставленні до патріотизму письменник займає чітку позицію, яку сам окреслює терміном «амбівалентний патріотизм» [4]. Він категорично заперечує ймовірність того, що це поняття може мати яку-небудь однозначну інтерпретацію або винятково позитивну чи негативну оцінку. Усе залежить від того, по який бік лінії «санктифікації» ми розміщуємо це відчуття у своїй душі, до якого градусу святості ми її розпалюємо і чи ця святість не переходить межі Абсолюту, за якою право володіння душею має лише Бог.

Так, Льюїс виділяє чотири форми патріотизму:

Першу можна умовно назвати *романтичним патріотизмом*, адже, за визначенням Клайва С. Льюїса, це почуття любові до сім'ї, родини, дому, традицій, до місць, де минало дитинство, це любов «до старих друзів, знайомих облич, запахів і звуків» [4]. У такій «домашній» обгортці патріотизм найзагальніше можна потракту-

вати як «любов до рідного». Власне категорія близькості і особистої цінності чогось чи когось для конкретного індивіда і буде визначальною у питанні зародження патріотичних почуттів. Цей рівень також максимально особистісний, адже розглядає націю і державу як спільноту «ближніх».

У цьому контексті пригадуються слова Томаша Масарика про те, що «демократія — це політичне втілення любові до ближнього» [12]. До слова, Льюїс у своїх політичних поглядах також схилився до демократичної позиції не тому, що ідеалізував її, і не тому, що «вона не може служити дияволу», а тому, що серед усіх інших режимів і політичних світоглядів вона у службі нечистому «виявляється найменш ефективною».

Повернімося до філософії «рідного» патріотизму. Перефразовуючи Масарика, можна сказати, що один з аспектів цього поняття розкривається у твердженні, що патріотизм — це любов до рідного дому і ближнього на політичному рівні.

У такому формулюванні патріотизм є формою виконання християнської заповіді любові до ближнього. Персонаж книги Льюїса «Листи Крутения» (в іншому перекладі — Баламута) рекомендує молодшому демонові деформувати почуття любові його «підопічного» (людини), сказати б, нейтралізувати силу і християнськість любові, при цьому не викорінюючи її повністю. «Треба вміло спрямувати злобу на його близьких сусідів, яких він бачить щодня, а зичливість переносити на віддалені об'єкти — на тих людей, яких він не знає» [5, с. 22]. Суголосну ідею автор озвучує і в книзі «Чотири любові», пишучи: «Хто не любить земляка свого, якого бачить, як може полюбити людину взагалі, яку не бачить?» [4]. Проста християнська мораль набуває національного і політичного забарвлення. За Льюїсом, людина не виконує заповіді любові, якщо не виявляє любові до того, хто розділяє з нами цінності, історичне минуле, мову і дім. Без такої любові про любов до «тих, кого не бачимо», інакше кажучи, про толерантність і повагу до іншої нації, не може йтися взагалі.

Проте за рівнем політичної свідомості і сили відношення «людина—державна» цей патріотизм усе ж найслабший. У ньому найменша концентрація державницького почуття і найрозмитіша політична конотація слова «дім». Інакше кажучи, політична складова

майже неусвідомлена. Натомість чітко усвідомлена етична і моральна складові, емпірична лірика (спогади, рідні місця, запахи), а також кровна спорідненість.

Різницю між державницьким патріотизмом і «романтичним» можна гіпотетично простежити, вивчивши мотиви військовослужбовців, які ризикують своїм життям на лінії вогню. Одна категорія мотивуватиме свої дії громадянським обов'язком, бажанням захищати і обстоювати суверенність держави та відвойовувати право на самовизначення своєї нації в ім'я історичної справедливості. Інша ж — апелюватиме до поняття «дім-Батьківщина». Вони в об'язку держави захищають своїх матерів, дружин і дітей, свій поріг і милі серцю краєвиди рідної землі.

Льюїс наводить цитату Гілберта Кіта Честертона: «Ми не хочемо жити під чужим владарюванням так само, як і не хочемо, щоб наш будинок згорів, адже в такому випадку ми і перелічити не зможемо, що ми втратимо» [4].

Цей вид патріотизму позитивний також з огляду на те, що надає безособовій державі особистісного виміру, гуманізує політику і ставить у центр людину з її почуттями і переживаннями. Держава спускається з п'єдесталу «левіафана» й інституції і передовсім стає домом своїх громадян, спільнотою «ближніх». А тип взаємин «людина—дім» завжди емоційно стійкіший, аніж «людина—політична формація» чи навіть політична ідеологія. Вацлав Гавел був категоричним противником безособовості влади й ідеологічних фікцій, за які люди віддавали свої життя [2]. Цінністю, вартою жертви і смерті, він вважав людину, її щастя і свободу. Це та ж таки любов на політичному рівні, яка була сенсом його життя і філософії. Гавел цитує чеського дисидента Яна Паточку, який сказав: «Життя, яке не хоче віддати себе в жертву своєму сенсу, не варте того, щоб його прожити» [2, с. 71].

Отже, «романтичний» патріотизм — насправді набагато глибше поняття, ніж це може передати визначення його як «любові до землі, краєвидів і запахів». Це філософія шанування свого, бо без цього вміння неможливо шанувати Іншого. До того ж, цей патріотизм, твердить Льюїс, абсолютно не агресивний і не експансивний. «Чи могу я любити свій дім і не зрозуміти, що інші люди за таким

же правом люблять свій? Француз так само відданий *café complet*, як і ми — яєшні з беконом» [4].

Другий тип патріотизму — «особливе ставлення до історичного минулого своєї країни» [4]. Це характерне відчуття причетності до славних подвигів своїх предків, яке формує тяглисть поколінь і цементує єдність національної спільноти одночасно у двох площинах — вертикальній, часовій (єдність з усіма минулими поколіннями) та горизонтальній (єдність народу у теперішності). Таке формулювання суголосне з визначенням нації як «спільності історичної долі» М. Бердяєва.

Минуле народу, пише Льюїс, «одночасно накладає обов'язки і дає гарантії» [4]. Обов'язки полягають у відповідальності перед наступними поколіннями, для яких ми повинні стати прикладом славетного минулого, а також у необхідності рівнятися на високі стандарти мужності наших предків.

Водночас історія дає нам ім'я, самовизначеність і гарантії того, що ми на надійному ґрунті можемо будувати майбутнє. У цьому сенсі національна приналежність — це наш паспорт у світовому товаристві. «Без Країни, — писав Джузеппе Мацціні, — у вас немає ні імені, ні прикмет, ні голосу, ані прав чи доступу як братів до товариства народів. Ви байстрюки Людства. Солдати без знамена...» [7, с. 19]. Історія і культура стає нашим знаменом.

Проте цей патріотизм слави Льюїс не поспішає відносити до безпечних почуттів. «Істинна історія будь-якої країни кишить ганебними фактами. Якщо ми вирішимо, що величні діяння для неї типові, ми помилятимемося і станемо легкою здобиччю для людей, які люблять відкривати іншим очі. Коли ми пізнаємо історію глибше, наш патріотизм розвалиться і на зміну йому прийде злий цинізм, або ж ми навмисне відмовимося бачити істину» [4].

Єдине, від чого мислитель застерігає нас у цьому контексті, — від міфологізації історії. Патріотизм славетного минулого буде корисним і безпечним тільки доти, допоки ми бачитимемо не тільки славетне минуле, а й ганебне, доки історія залишатиметься для нас справою фактів, а героїчна сага — літературним витвором, хоч і на реальній основі. Як літератор, містик і затятий романтик, Льюїс завжди заохочував до занурення у героїчний епос, вірячи, що, якщо його правильно інтерпретувати, він може виплекати найпре-

красніші чесноти, проте він ніколи не дозволяв переказам, легендам і міфам зайняти нішу чистої історичної науки.

«Якщо героїчну легенду заgrimують під підручник, хлопчина у школі мимоволі звикне до думки, що «ми» якісь особливі», — пише Льюїс [4]. Така думка уже засіває зерно національної гордині і пиhi, яке може прорости навіть у радикальну форму шовінізму, що і трапилося у Росії у форматі ідеї «третього Рима». Містифікація «славної історії» і пропагандивна система ЗМІ породили суспільство шовіністичного світогляду, яким уміло маніпулює владна верхівка.

Здоровий патріотизм, позбавлений симптомів гордині, завжди буде відкритий істині, яка охоплюватиме і славні, і ганебні сторінки історії. Тепер виникає питання балансу любові до батьківщини, вихваляння її подвигів і критики її недоліків.

Критика не применшує любові до батьківщини, твердить письменник і філософ Гілберт Кіт Честертон. Справжній патріотизм любить свою країну навіть коли критикує її. Ба більше, саме в критиці виявляється найбільша любов, бо таким чином він хоче, щоб країна стала кращою. «Істинний патріот, — твердить Честертон, — завжди трішки засмучений. Справжній патріотизм радше співатиме про скорботу і зламані надії, ніж про славні перемоги» [14, р. 144]. Але водночас Честертон застерігає, що критика-нарікання без конструктивного і діяльнісного елемента не сприяє розквіту держави. «Поки ми просто сидимо і продовжуємо клясти систему, система залишатиметься в повній безпеці» [14, р. 145].

Американський активіст, публіцист і релігійний діяч Уільям Слоан Кофін продовжує цю ідею, стверджуючи, що якщо критиканська любов — найнебезпечніший з усіх патріотизмів, то любовна критика нічим не краща. «Якщо ви любите добро, ви повинні ненавидіти зло, щоб не впасти у сентиментальності, але ж якщо ви ненавидите зло більше, ніж любите добро, — ви просто дуже добрий ненависник» [21].

І все ж цей патріотизм історичної слави здатен зродити найблагородніші почуття у людському серці, якщо він поєднуватиметься з реалістичним образом минулого і не впадатиме у національну чи расову гординю. Чотири «кардинальні чесноти», як їх називає Льюїс, — розсудливість, поміркованість, справедливість і муж-

ність [6, с. 82] — здатні розвинутися саме у лоні такого патріотичного почуття. «Що б не казали, саме цей патріотизм допомагає багатьом людям поводитися набагато краще у важку хвилину, ніж би вони поводитись без нього» [4].

Третій вид патріотизму у градації автора від святого до демонічного дедалі більше наближається до останнього означення. А саме тому, що, за логікою Дені де Ружмона, він починає зазіхати на статус божественного. Цей різновид патріотизму, твердить Льюїс, уже «не почуття, а *віра*».

Інколи це просто наївна і простодушна віра сліпця, яка живиться стереотипами і кліше та часто виявляється глухою до раціональних доводів і аргументів. Як приклад такої віри Клайв С. Льюїс наводить кумедну бувальщину: «Хтось сказав старому священику: “Кожен народ чомусь думає, що його чоловіки найхоробріші, а жінки найкрасивіші”, на що священик цілком серйозно відповів: «Так, але ж в Англії так і є» [4]. Уже згадуваний Уільям Слоан Кофін писав, що «найгірші патріоти ті, що чіпляються за впевненість і переконання більше, ніж за істину; хто в ім'я позбавлення себе від мук міркувань готові накликати невимовні страждання на інших» [21].

В іншому випадку це патріотизм на межі фанатичної віри, сакралізованого почуття, яке витіснило авторитет Абсолюту і саме стало богом. По-перше, він проголошує експансивне захоплення тих моральних п'єдесталів, які можуть належати тільки Богові та істинній вірі. У «Листах Крутеня» старший демон навчає молодшого, як поводитися з «підопічним» в умовах війни. Для нечистого немає значення, чи «підопічний» займе позицію активного і рішучого патріотизму, чи вдасться до ідеалістичного пацифізму. Головне, твердить демон, щоб чи та чи інша моральна установка стала найважливішою частиною його віри і релігії. Нехай він піднесе свою любов до батьківщини на рівень бога — і вона одразу його знищить, або ж нехай заглибиться у самолюбівання своїм «священним» пацифізмом і спокуситься на осуд співгромадян-патріотів — і результат також буде на користь зла. «Чим більше у підопічного такої релігійності, тим більше він наш», — пише демон [5, с. 25].

По-друге, ця форма патріотизму щораз більше культивує непомильність свого народу або держави. А це, своєю чергою, веде до расизму як філософії вищості, яка начебто легітимізує зверхнє ставлення до представників інших народів чи рас.

Щоб перейти до означення *четвертої* форми патріотизму, слід чітко усвідомлювати культурно-історичний контекст, у якому жив і творив Клайв С. Льюїс. Як би не намагався він універсалізувати свої праці, він залишався сином своєї доби і своєї нації. А нація ця перебувала у той час на етапі культивування імперських амбіцій.

Отже, четвертий патріотизм — це завершальний етап трансформації цього почуття у демонічне вірування, яке, прикриваючись благими ідеалами, принижує гідність інакодумців і застосовує міф своєї непомильності і вищості для окупації і поневолення інших народів. Патріотом стає людина, яка не просто ставить інтереси своєї нації вище за інтереси інших народів, а й «готова знехтувати інтересами цих інших націй заради *sacroegoismo* своєї власної» [1, с. 86].

У XIX ст. англійці дуже гостро відчували цей обов'язок — «тягар білої людини». Чи цей обов'язок — відверте лицемірство? Льюїс відповідає на це питання негативно, стверджуючи, що певний альтруїзм Англії усе-таки притаманний, адже якийсь відсоток добра імперія звершила у своїх колоніальних володіннях, проте скільки б добра не було посіяно у результаті імперської експансії, засоби експортування цього добра виявляються абсолютно не гуманними і не християнськими.

Цей «барабанний патріотизм», відчуття вищості і непомильності, обов'язку повчати інших і змушувати їх копіювати власний триб життя симптоматичний не лише на рівні держав, а й на рівні окремих громадян. У своєму відомому есеї «Коли б мені дали прочитати одну проповідь» Гілберт Кіт Честертон возносить смирення як найвищу чесноту, протиставляючи її будь-яким формам гордині і зверхності: чи то особистої, чи національної. «Якщо патріот здатен запитати себе: “Чи достойний я Англії?”», він презентує най-благородніше з почуттів, «але варто йому пихато заявити: “Я — англійсьць!” — і його патріотизм перетвориться у мерзенне фарисейство» [13].

На цьому етапі «демонічний патріотизм» входить у стадію саморуйнації або «самопожирання». Він втрачає подобу любові і вироджується у беззаконні. Коли будь-яка природна форма любові стає беззаконною, вона не лише здійснює незворотній і деструктивний вплив на інші види любові, а й самознищується, переставши відтак бути любов'ю [20].

«Барабанний і трубний» патріотизм ідеалізує славетні подвиги великої держави, містифікує її могутність і любить батьківщину за велич і силу. У такому патріотизмі уже криється передумова до зради, адже, якщо припустити, що батьківщина не слава і не могутня, такий патріотизм втрачає засадничий постулат і основну мотивацію любові до країни. Льюїс наводить цитату одного з літературних героїв Кіплінга, який визнає: «Була би Англія слабка, я б покинув її» [4]. Слава і велич, з якими асоціює себе «барабанний» патріот, — явища дочасні. Якщо це ті «ідеали», які сповідує патріотизм, то він зрадить свою країну, як тільки та перестане відповідати його вимогам і амбіціям, як тільки припинить працювати на утвердження його власної цінності.

Таким чином, Клайв С. Льюїс демонструє глибину філософського осмислення категорії патріотизму, розшаровуючи її на стадії «обожнювання», а відтак, як не парадоксально, — «демонізації». Водночас мислитель гаряче обстоює ідеал патріотичної свідомості, здорового патріотизму, адже саме в такому реалізується задум Божий щодо людської особистості, а також елімінується міжнаціональна ворожнеча.

У публіцистичних та літературних текстах Льюїса можна чітко простежити три ключових аргументи на користь здорового патріотизму.

По-перше, патріотизм як форма боротьби з егоїзмом. Дослідники його кореспонденції стверджують, що характер листів філософа змінився після його повернення з фронту. У них поменшало «гордості та зверхності» [16]. Можливо, роки, проведені в окопах, виплекали у ньому ту форму патріотичної свідомості, яка відсікає усяку пиху і самозакоханість.

У розумінні Льюїса, патріотизм — це своєрідна моральна вакцинація від егоїстичного замкнення у власних інтересах, а також сповнення заповіді Любові до ближнього. «Якщо внутрішнє життя

зачиняється у власних інтересах, то вже немає місця для інших, вже не приходять убогі, вже не слухається Божий голос, вже не відчувається солодка радість від Його любові, вже не пульсує ентузіазм чинити добро» [15]. Сам Льюїс пише про це так: «Сім'я — це перша сходинка, що відводить нас від егоїзму. Патріотизм — це сходинка друга, яка відводить нас від егоїзму сім'ї» [4]. Не те, що би автор закидав відданим сім'янам звинувачення в егоїзмі, але таким міркуванням він лише підтвердив, що чим менш інстинктивна наша любов, чим міцніші у ній раціональний і вольовий компоненти, які надають їй переважних рис рішення над ознаками примітивного емоційного імпульсу, тим більша моральна цінність у ній закладена.

По-друге, здоровий патріотизм уможливує уникнення або розв'язання міжнародних конфліктів. Там, де зруйнований патріотизм, будь-який міжнародний конфлікт доведеться позиціонувати як боротьбу добра зі злом, як винятково етичну і моральну проблему. Поляризація «добро—зло», абсолютизація власної місійності й культивування ненависті до свого ворога як до уособлення чистого зла — це ядро пропагандивного інструментарію імперських і тоталітарних держав. Схожою риторикою послуговується і Російська Федерація.

Через свою градацію патріотизмів Льюїс намагався донести, що війни можуть бути славними, не претендуючи на звання Священних, коли смерть героя не плутатимуть зі смертю мученика, а кожен справедливо захищає свій дім і правду свого народу, не ставлячи клейма «абсолютного зла» на свого ворога, коли патріотичні пісні не перетворюються на псалми, водночас зберігаючи свою сакральність, а любов до країни і рідного дому залишається святим почуттям обов'язку, але не стає богом [4].

По-третє, останній аргумент на користь патріотизму письменник не опрацьовує детально і не формулює як окрему самодостатню доктрину, проте і його тексти пронизані ідеєю морального обов'язку. «Відчуття обов'язку — це, звичайно ж, краще, ніж відчуття права» [4]. Патріотизм, отже, одна з форм практичної реалізації обов'язку. У цьому Льюїс суголосний із Джузеппе Мацціні, який вірив, що нація і країна — це ділянка відповідальності і роботи, яку дав нам Бог. Він доручив певним людям опіку над певни-

ми територіями, що дало імпульс зародженню різних культур і націй [7, с. 18].

Наводячи аргументи на користь патріотизму і свідомої національної позиції, Льюїс усе ж залишається на людиноцентричній позиції, позаяк цінність вічної душі людини в його системі світогляду стоїть вище, ніж нація, держава чи інша політична формація. У цій площині він може подискутувати з уже згадуваним Шарлем Моррасом, який твердив, що цінність держави завжди вища за цінність її громадян [8, с. 60]. Льюїс натомість рангує ці поняття з позиції вічності, твердячи, що нації і держави — це явища дочасні, тоді як людина — народжена жити вічно. «Нації, культури, мистецтво, цивілізації — це смертне... Але безсмертними є ті, з ким ми жартуємо, працюємо, одружуємося» [17].

Без сумніву, у порівнянні з коротким відтинком земного життя людини життя народу постає категорією значно вищого ґатунку. Цей метаорганізм, зітканий з життів, рішень, дій окремих особистостей, стає продовженням їх у майбутньому, як у Й. Г. Фіхте, коли «народ і батьківщина є запорукою земної вічності» [10, с. 13]. Проте релігійний вектор праць Клайва С. Льюїса пояснює апелювання автора до позаземної вічності, досягнути якої дозволено лише людській душі. Рівночасно ж, підносячи людину над будь-якими рукотворними інститутами і формаціями, Льюїс не нівелює поняття нації і батьківщини, адже саме любов до останньої здатна зродити найкраще у людській душі, тим самим піднявши її до вічності.

Так, праці британського мислителя ХХ ст. зберігають свою актуальність і сьогодні, адже акумулюють у собі весь потенціал публіцистичного слова, яке є смислотворчим чинником, будує інформаційний і ідейний зв'язок між поколіннями і рефлексує над викликами часу.

1. *Альтер П.* Націоналізм: проблема визначення // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»: Смолокип, 2010. С. 85—89.
2. *Гавел В.* Промови та есеї; [пер. із чес. Радко Мокрик, Тетяна Окопна, Євген та Ольга Перебийніс]. Київ: ВД «Комора», 2016. 140 с.
3. *Конквест Р.* Роздуми над сплюндрованим сторіччям. Київ: Основи, 2003. 373 с.

4. *Льюїс К. С.* Четыре любви. URL: <https://www.rulit.me/books/chetyre-lyubvi-the-four-loves-lp-read-483356-1.html>.
5. *Льюїс К. С.* Листи Крутеня; [пер з англ. В. Романець]. Львів: Свічадо, 1994. 120 с.
6. *Льюїс К. С.* Просто християнство; [пер. з англ. А. Маслюх]. Львів: Свічадо, 2018. 224 с.
7. *Маціні Дж.* Обов'язки перед країною // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»: Смолоскип, 2010. С. 18—34.
8. *Моррас Ш.* Повернення до живих речей // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — Київ: ВД «Простір»: Смолоскип, 2010. С. 57—66.
9. *Ружмон Дені, де.* Любов і західна культура; [пер. з франц. Ярина Тарасюк]. — Львів: Літопис, 2000. 304 с.
10. *Фіхте Й. Г.* Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до батьківщини // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»: Смолоскип, 2010. С. 10—18.
11. *Франкл В.* Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойська. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 160 с.
12. *Чанек К.* Бесіди з Т. Г. Масариком; [пер. з чеської Л. Ю. Кіцили]. Львів: Каменяр, 2001. 270 с.
13. *Честертон Г. К.* Если бы мне дали прочитать одну проповедь. URL: <http://www.chesterton.ru/essays/0001.html>.
14. *Ahlfquist D.* The complete Thinker. The Marvelous mind of G.K. Chesterton. San Francisco: Ignatius Press, 2012.
15. Apostolic Exhortation Evangelii Gaudium of the Holy Father Francis. URL: http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium_en.pdf.
16. Lewis C. S. : Life, Works, and Legacy / ed. Bruce L. Edwards. Lnd.: Greenwood Publishing Group, 2007. 1416 p.
17. *Lewis C. S.* The Weight of Glory. New York: Simon and Schuster, 1965.
18. Patriotism // Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/>.
19. Patriotism: Philosophical and Political Perspectives; edited by Igor Primoratz, Aleksandar Pavkovic. New York: Routledge, 2017. 240 p.
20. The Practical Side: Patriotism // The Official Website of C. S. Lewis. — URL: <http://www.cslewis.com/the-practical-side-of-lewis-patriotism/>.
21. What is Patriotism? // The Nation. URL: <https://www.thenation.com/article/what-patriotism/>.

References

1. Alter, P. (2010). Natsionalizm: problema vyznachennia, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 85—89. (in Ukr.).
2. Havel, V. (2016). *Promovy ta esei*; per. iz ches. Radko Mokryk, Tetiana Okopna, Yevhen ta Olha Perebyinis, Kyiv, VD «Komora», 140 pp. (in Ukr.).
3. Konkvest, R. (2003). *Rozdumy nad spliundrovanyim storichchiam*, Kyiv, Osnovy, 373 pp. (in Ukr.).
4. Liuis, K. S. *Chetyre liubvi*. Retrieved from <https://www.rulit.me/books/chetyre-lyubvi-the-four-loves-lp-read-483356-1.html>. (in Rus.).
5. Liuis, K. S. (1994). *Lysty Krutenia*; per z anhl. V. Romanets, Lviv, Svichado, 120 pp. (in Ukr.).
6. Liuis, K. S. (2018). *Prosto khrystyanstvo*, per. z anhl. A. Masliukh, Lviv, Svichado, 224 pp. (in Ukr.).
7. Mazzini, Dzh. (2010). Oboviazky pered krainoyu, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 18—34. (in Ukr.).
8. Morras, Sh. (2010). Povernennia do zhyvykh rechei, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 57—66. (in Ukr.).
9. Ruzhmon, Deni de. (2000). *Liubov i zakhidna kultura*; per. z frants. Yaryna Tarasiuk, Lviv, Litopys, 304 pp. (in Ukr.).
10. Fikhte, Y.H. (2010). Shcho take narod u vyshchomu rozuminni tsoho slova i shcho take liubov do batkivshchyny, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 10—18. (in Ukr.).
11. Frankl, V. (2016). *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori*; per. z anhl. O. Zamoiska, Kharkiv, Klub Simeinoho Dozvillia, 160 pp. (in Ukr.).
12. Chapek, K. (2001). *Besidy z T. H. Masarykom* [per. z cheskoj L. Yu. Kitysyly], Lviv, Kameniar, 270 pp. (in Ukr.).
13. Chesterton, H. K. *Esly by mne daly prochytat odnu propoved*. Retrieved from <http://www.chesterton.ru/essays/0001.html>. (in Rus.).
14. Ahlquist D. (2012). *The complete Thinker. The Marvelous mind of G. K. Chesterton*, San Francisco, Ignatius Press. (in Eng.).
15. Apostolic Exhortation Evangelii Gaudium of the Holy Father Francis. Retrieved from http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium_en.pdf. (in Eng.).

16. Lewis, K. S. (2007). *Life, Works and Legacy*, ed. Bruce L. Edwards, Greenwood Publishing Group, London, 1416 pp. (in Eng.).
17. Lewis, K. S. (1965). *The Weight of Glory*, New York, Simon and Schuster. (in Eng.).
18. Patriotism, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/>. (in Eng.).
19. (2017). *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*, edited by Igor Primoratz, Aleksandar Pavkovic, New York, Routledge, 240 pp. (in Eng.).
20. The Practical Side: Patriotism, *The Official Website of C. S. Lewis*. Retrieved from <http://www.cslewis.com/the-practical-side-of-lewis-patriotism/>. (in Eng.).
21. What is Patriotism, *The Nation*. Retrieved from <https://www.thenation.com/article/what-patriotism/>. (in Eng.).

Iryna Voloshyn

AMBIVALENCE OF PATRIOTISM:
THE IDEAS OF NATION AND HOMELAND IN THE
PUBLICISM OF CLIVE STAPLES LEWIS

This article makes an attempt of scholarly reflection on the meaning of the concepts of patriotism, nationalism and homeland. Those are the core categories in the publicism of the famous British writer, religious philosopher and public intellectual of 20th century Clive Staples Lewis. The research is based on the analysis of the works and essays of C. S. Lewis, the studies of Ukrainian and the Western scholars, philosophers and publicists (journalists). It demonstrates the communicative potential of Lewis's texts and examines the theory of «ambivalent patriotism» in the context of general philosophical and publicistic discourse. C. S. Lewis categorizes patriotism by the degree of its «sanctification» and therefore identifies four stages of patriotic feelings. This article thoroughly analyzes these stages and along with studying other works of the writer interpolates them in the general discourse of patriotism and nationalism, outlines a comprehensive overview of the Lewis' ideology. At the same time, by studying not only the publicistic articles of C. S. Lewis (in the traditional interpretation of this genre), but also his other works, the author argues the hypothesis the publicism is not necessarily limited by a specific type of the materials. The key features

of this genre can be as well identified in other literary texts, such as fiction, novels, poems, treatises and so on. This research also focuses on the ideological and notional aspects of the texts based on the core principles of the theory of «conceptual publicism».

Keywords: patriotism, nationalism, national and extra-national identity, publicism, religious conscience.

УДК 070:316.422](477)"20"

Зоряна Галаджун

ДРУГИЙ ЕТАП РОЗДЕРЖАВЛЕННЯ ПРЕСИ: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-15](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-15)

Проаналізовано результати другого етапу роздержавлення друкованих ЗМІ в Україні та виокремлено і класифіковано основні проблеми, що його супроводжували.

Ключові слова: *роздержавлення, друковані ЗМІ, проблеми реформування, другий етап.*

Процес роздержавлення державної та комунальної друкованої преси відповідно до Закону України від 24 грудня 2015 р. «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» завершився. За його проведенням стежили і представники медіаспільноти, і науковці у галузі соціальних комунікацій, і дослідники-юристи та представники політичних студій, що свідчить про важливість цього процесу для розвитку демократії в нашій країні.

Результати першого (пілотного) та другого етапів, що тривали впродовж 2016—2018 рр. стали приводом для написання наукових розвідок плеядою вчених. Зокрема, у царині соціальних комунікацій деякі аспекти реформування комунальної преси на Черкащині досліджувала О. Цапок [14], роздержавлення друкованої преси в контексті розвитку інформаційного простору України вивчала І. Сівашова [12], історію розвитку питання до прийняття відповідного Закону, результати його першого етапу аналізувала З. Галаджун [1]. Серед дослідників інших галузей знання проблеми роздержавлен-